

MÕNEDE «KALEVIPOJAS» ESINEVATE MORFOLOOGILISTE NÄHTUSTE NING VORMIDE TAUSTAST

Dots., filoloogiateaduste kand. J. Peegel

Eesti keele kateeder

Viiks pikale hakata loetlema kõiki olemasolevaid kirjutisi, seisukohti ja arvamusi, mis ühe sajandi vältel on avaldatud «Kalevipoja» keele kohta. Selle aja jooksul on suudetud ka näidata, mis on «Kalevipoja» keeles väära ja mis õiget, eri redaktsioonides on eepose keelt püütud parandada ning reeglipäras-tada. Vaevalt suudaksid eepose keelelised hälbed tänapäeva filo-loogi üllatama panna, sest me kõik teame, milline oli eesti rahva-laulude keele teaduslik tundmine siis, kui ilmus «Kalevipoja» esimene trükk. Pigem peaksime imetlema selle mehe julgust, kes sõandas siis rahvalaulu eeskujul kirjutada niisuguse hiigeltöö, kui rahvalaulust enesest veel nii vähe teati. Võime koguni väita, et vigu «Kalevipoja» keeles on isegi vähem, kui neid omaaegset olukorda arvestades olla võiks.

Kui me võrdleme eepose keelt rahvalaulude keelega, siis näeme, et mõnelgi ebareeglipärasusel või veal võib olla hoopis laiem tagapõhi kui Kreutzwaldi puudulik keeleoskus või vääraru-saamine. Üksikutele niisugustele morfoloogilistele nähtustele ning vormidele püüabki käesolev kirjutis tähelepanu juhtida.

* * *

1. Üheks nn. täitesilbiks, mida «Kalevipojas» kasutatakse kahesilbiliste esmaväteliste sõnade nominatiivi pikendamiseks, on muuhulgas *-da*. Nii võime täheldada järgmisi ebatavalisi nomi-natiive, nagu: *Kuu jäi koea lävele, / Se sinu vana i s a d a; / Pääv jäi peale aida-viilu / Se sinu vana o n u d a; / I, 838—840; Ehk on se Rahala randa, / Ehk on se Kungla k o d a d a? / VI, 913—914.*

Tavaliselt on neid vorme käsitatud kui täiesti meelevaldselt looduid. Ometigi tuleb siin Kreutzwaldile teha mõningaid mõõndusi.

Asi on selles, et *-da* liitmist ainsuse nominatiivi lõppu kohtame mõnigi kord rahvalaulude keeles, näit.:

Ara surnud mu isa da, / Ara surnud mu ema da; / H II 26, 489 (11) SJn; Proua ond minu ema da, / Ärra ond minu isa da, / ER II 262 (Pä 1) Khn; Olga terve tööne naine / Tõese naese tüter ida / H III 9, 364 (10) Kod; Elkis elmine kü la da, / Paukus puasine tänava, / H II 6, 428 (85) Muh; Seni on kü la da ilusa / Kut on neidised kü lasa / H II 35, 83 (47) Jaa; Laulik oll mu im ä d ä, SL II 673 Vas; II 674.

Selle kõrval (eriti mulgi, aga ka Kuu, Vai, HJn, Amb, Pär lauludes) võib nominatiivile olla liidetud ka *-je*.

Pikendussilbi *-da* (resp. *-je*) kasutamine võis rahvalauludes sündida alles siis, kui nende vanade lõppude tähendused olid laulike teadvuses juba kustunud, sest vastasel korral oleks mainitud vormide lisamine mõjunud sisu moonutavalt. On väga tõenäoline, et rahvalauludes nii levinud vormielemente *-da* ja *-je* kasutati varem esinenud possessiivsufiksi asemel. Nimelt torkab silma asjaolu, et vaadeldavaid pikendussilpe kasutatakse enamasti seeses teatud kindlate sõnadega (*ema, isa, kodu, kana* 'neiu, laps'), millele väga tihti eelneb asesõnaline täiend. Seda arvamust toetab ka vastavate vormide geograafiline levik alal, kus possessiivsufiksitate traditsioon on peaaegu välja surnud. Samale arvamusele viib ka kõrvutamise vastavate värsiridadega neilt aladelt, kus possessiivsufiksitate traditsioon on kindlam, näit. *Laulik on minu isa ni, / Laulik on minu ema ni, / H II 16, 99 (107); Siä ollep minu ema ni / — — Siä ollep minu isa ni / SKS, Mark 182; Tõuse üles vana isa ni, / Tõuse üles vana ema ni! / — — Kostis siis vana isa ni, / Vastas siis vana ema ni: / H II 6,471 (115) Muh jne.*

Igal juhul on taolised *da*-lõpulised nominatiivid üsna hiliseid väärvorme ning nende (nagu muudegi taoliste väärvormide, näit. *verena* (nom.) XX, 323; *jõgedad* I, 40; *emada* (gen.), *jõgedana* V, 509; *isadalle* II, 612; *na-silp* genitiivis jne.) kõrvaldamine «Kalevipojast» on õigustatud.

Kuid «Kalevipojas» leidub ka teises süntaktilises asendis *da*-lisi vorme, mis on tänapäeva keele traditsioone aluseks võttes küll käsitatavad nominatiividena,¹ kuid mis tegelikult on partitiivid ning mille esinemine on kõigiti õigustatud. Niisugused vormid oleksid näiteks järgmised: «*Lipa, Linda, lendevalga, / Lenda, õ d e da, kamberie, / Karga ehtede kerstule! / I, 303—305; «Tere, kuu, tervise kaevu, / Armas rammu allikas, / Jõudude joaj õ g e d a! / II, 233—235.*

Nimelt on rahvalauludes üsna ulatuslikult levinud nähtus, et partitiivi kasutatakse hüüatustes, kõnetlustes, poeetilistes pöördu mistes ühe või teise isiku või tegelase poole. Selle, omamoodi vokatiivse partitiivi kohta võiks tuua üsna rohkesti näiteid:

Annekene, akikene, / Anne, aki tü t t a r i d a, / H II 1,85 (112)

¹ Vrd. J. V. Veski, «Kalevipoja» parandamiseastmed, Eesti Kirjandus 1918, lk. 45.

Vai; *Tere! mu mehe isada, / Tere! mu mehe emada, / H IV 2, 558 (40) PJg; Tere äia, vana isada! / Tere ämma, vana emada! / H II 6, 680 (43) Muh; Tõuse üles või emada! / ibid. 689 (44) Muh;*

Oh mu hiusta ilozada, / Vahalatva valge'eta! / VK I 126D; Peeterita, Paavelita! / Pane hiiro hirnusihe, / ibid. 129A; Leenakesta meie sõsarada! / H II 24, 380 (150) Kar; Tule üks sa kodo, tütterida, / SL I 32; Ime üks ütél: vellota! / SL I 491.

Taalised väljendid pole rahvakeelelegi võõrad (näit. *oh sind küll!*), kuid rahvalauludes poeetilises stiilis (eriti Kagu-Eestis) on nende partitiivsete konstruktsioonide sfäär mõnevõrra laiem, hõlmates ka ütet. Tihti peale esineb vokatiivne partitiiv lõuna-eeesti lauludes koos possessiivufiksiga.

Kõike seda aluseks võttes peame — nagu juba öeldud — eeltoodud näiteid «Kalevipojast» käsitama partitiivina, mille säilitamist eepose keeles õigustab rahvalaulude keele traditsioon.

2. Artiklis ««Kalevipoja» parandamiseastmed» kirjutab J. V. Veski: «Väga iseäralikult puudutab eestlase kõrva «Kalevipoja» keeles see nähtus, et kindlat piiri ei ole peetud alalütleva ja seesütleva, alalütleva ja alaleütleva ning sisseütleva käände mõtte vahel. Iseäranis tihti on nimelt alalütlev alaleütleva ja sisseütleva asemel tarvitusel, mis näitab, nagu ei oleks mõistetud õige käändevormiga vastust leida küsimiste peale «kus?» ja «kuhu?».»²

Paraku see nii ongi. Käändelõppude äravahetamise kohta võime «Kalevipojast» leida üsna hulgakese näiteid, millest alamal mõned esitame.

Illatiiv inessiivi asemel:

Nii mitu tervist temale, / Kui on merel laenesida / Kui on tähti taevaasest! / IV 228—230; Niida kulda kukusivad, / Kui se kägu kuusikusse, / Künnilindu lepikusse. / IV, 177—179; Meil on ruunad rahatessa, / Laugud ruunad literissa, / Kõrvoid karu nahkadesse, / Mustad hõbe munderissa, / VI, 535—538.

Inessiiv illatiivi asemel:

Ajas kiskjad kulli küüned / Valusaste eide vöössa, / III, 285—286; Satus sala haudadesse, / Kukutas kalakudussa, / Mere urkassa udussa, / Laente laia kamberisse. / IV, 678—691; Korja kulda kukurusse, / Taalerida taskuessa, / Peningida pungadesse. / VI, 350—352; Külap kandvad killa kooramad / Vilja meie aitadesse, / — — Ajavad ärjad arussa, / — —

² Eesti Kirjandus 1918, lk. 44.

Krapi kandjad kopelisse, / VI, 516—517, 520, 522; Läksin lausa laeneessa, / Kaelani kala kudussa — / Sügavasse haudadesse. / XIX, 634—636; «Viskan vitsad vislapuussa, / Kannukaaned kaasikusse, / Lauad laial leppikusse, / XIX, 786—788.

Allatiiv adessiivi asemel:

Põhja piirel seisis pere, / Tugev talu kaljudelle. / I, 80—81; Läks ta karja saatemaie / Pühapäeva hommikulta, / Argipäeva aegadelle. / I, 130—132; Siiski vaus vaese võimus, / — — Varga käe volila, / Sortsi sõnade sidele. / III, 293, 295—296.

Adessiiv allatiivi asemel:

Pani kingad kivi peale, / Paatrid pikila pajula, / Süidi linnid liiva peale, / Sõrmused sõmera peale; / IV, 619—621.

Ablatiiv adessiivi asemel:

Ode nuttis õue pealta, / Teine õde põrandale (pro põrandalla), / Armukene taga kambris. / XX, 170—172; Õnnerikas põlvkene / Õitses Eesti raeadelta, / XVII, 1—2.

Leidub ka muid, hoopis keerukamaid segiminekuid, näit.:

Kes oli külma kamberilla (loomulikum oleks siin inessiiv), / Tarretanud tubadelle (!), / Pikil õlgil põrandalle? / Kalevi taat, vanarauka, / Oli külma ju kamberie (!), / Tarretanud tubadelle, / Pikil õlgil põrandalla. / II, 205—211.

Osa niisugustest vigadest tuleb küll tõenäoliselt kanda trüki-vigade arvele, kuid kogu nähtust sel kombel ei saa seletada. Tavaliselt on neid vigu põhjendatud autori nõrga keelevaistuga ning eri redaktsioonides on mainitud eksimusi vastavalt kõrvaldatud. Kõigest sellest ei tarvitseks üldse pikemalt juttu teha, kui see mitte otses üllatava analoogiana ei peegeldaks olukorda rahvalaulude keeles.

Inessiivi ja illatiivi lõpu vahetamine on üsna sagedane eriti Järva-, Harju-, Lääne- ja Pärnumaalt pärinevais lauludes. Toome mõned näited.

Illatiiv inessiivi asemel:

Kübar paigatud peasse, / Sukad nõelutud jalasse. / H II 13, 105 (56) Koe; Umalas hüüab ojasse / Käbi kõrgib põõsasse / Rohu sirtsu rukiessa / ibid. 645 (26) Tür; Jumal oli jõesse iesse / Maarja kaevu kaldaassa. / H III 4,89 (27) Tür; Olut juuakse toasse, / H II 24, 649 (8) Hää; Kulda katelid

käesse / Öbe kangas katelisse / H II 2, 29 (48) Mär; Omingu ojub meresse / Lõuna lõob laksu laineesse / Öhta kieb kateleesse / ibid. 191 (297) Kse; Kui sa ei maksa siia maani, / Siis sa tasud taevaesse, / ER I 194 (TA 1) Lai; Ollin ma Uba talusse / Käüsin ma Käbü külasse / VK IV 483.

Inessiiv illatiivi asemel:

Kõik ma siidieessa siuksin / Hõbe lõnga hõmmeleksin / H II 15, 319 (5) Jür; Pange ratsud rakkeessa, / Hallid hõbe helmetessa, / Kõroid karu nahkadessa, / Võigid vaski valjastessa / H II 16, 51 (47) Kos; Mina nuttes kojoessa / H II 57, 622 (4) JJn; Ehi eide riideessa / Pane taadi paeladessa. — / H II 20, 711 (4) Vän; Pää tall puudus pilvetessa / Sarved satusid taevadessa / H II 41, 354 (6) Kär; Rinnust veereb põlvetessa / Põlvest veereb varbaessa / H II 27, 626—627 (1) Pal; vald siis aetes vardeessa, / teopoi teibeessa, / karjalatse roikiessa. / VK IV 802.

Üldiselt on juhtumeid, kus illatiiv asendab inessiivi, s. o. praegust vokaallõputa vormi, tunduvalt rohkem kui vastupidise asendamise juhtumeid.

Ka allatiivi-adessiivi lõpu vahetamine on iseloomulik enam-vähem sama murdeala lauludele, näit.:

Ei mina vihmale idane / Ei mina märjale mädane / Egas mina kasva kasteella / H II 15, 724 (50) HJn; Vii mind kotile koduje / Sea mind sekile regeje / H II 13, 645 (26) TÜR; Käggi tal kukkus looga peale / Teder teise aisa peale / H II 20, 139 (10) Pär; Minu kaasa kaugelle / H II 2, 30 (50) Mär; Kes teid söötis saia dele / — — Kes teid juotis õllelagi / ibid. 376 (499) Lih.

Lõuna-Eesti läänemurdes (mulgi), kus järgsilpide $a > e$, on allatiivikujuline adessiiv päris tavalisi nähtusi:

Mul o esä liomaale, / mul o emä liomaale, / sugu suuri Soomemaale, / onu mul Odalimaale, / tädi täüsi Tartuenna, / VK IV 36; Suust me söödas suhkurelle, / Peo päältä pähkelelle. / H II 5, 3 (2) Hls. Ka Sangaste, Karula ja Hargla lauludes kohtame taolisi adessiivivorme.

Vastupidiseid juhtumeid, s. o. kus adessiiv asendab allatiivi, on võrratult vähem. Üksikuid näiteid on fikseeritud Vigala, Kodavere, Palamuse, Karksi ja Põlva lauludest, näit.: *Riit sul kukub rinnalagi / — Kook sul kukub kaelalagi / H II 2, 81 (113) Vig; Lahe lõevud lõõneella / Aned süöma aegudella / H II 4, 598 (75) Kod; teime tööda tim mukulla / VK IV 777.*

Kuidas seletada niisugust käändelõppude vahetamist rahvalauludes?

Tuleb küll oletada, et lõpukaota vormid olid laulikute teadvuses juba seevõrra kustunud, et nende reeglipärane kasutamine teki-

tas suuri raskusi, liiatigi lähedastes käänetes. Seevastu aga näit. rannamurdes, alal, kus tänini on säilinud lõpukaota vorme, niisugust segiminekut peaaegu ei esine. Seega võiks käsitletav nähtus ehk viidata sellelegi, et lõpukadu Põhja-Eestis on tõenäoliselt alanud just alalt, kus käsitletav vahetamine esineb (vt. kaart nr. 1). Kui aga oletada häälikumuutust $a > e$ inessiivi ja adessiivi lõpus, siis võis seegi nähtus olla vahetult eelnev lõpukaole.

Kuivõrd rahvalaulude keel on antud küsimuses mõjustanud «Kalevipoja» keelt, seda on raske ütelda. Igatahes esineb mõnigi taoline äravahetatud lõpp ka neis värssides, mis on eeposse võetud vahetult rahvalauludest, kuid kaaluvat osa neil ei ole.

Võiks arvata, et Kreutzwaldi keelepruuki on mõjustanud ka lõuna- ning idamurrakuis tihti esinev nähtus, et allatiivi kasutatakse illatiivi ja adessiivi inessiivi asemel (näit. Võn, Urv, Kar, Lut). Seda, oma iseloomult hoopis erinevat joont, mida tuleb lahus hoida ülal käsitletud nähtusest, esineb rahvalauludes mõnevõrra laiemaltki kui tänapäeva murdeis. Näit. võime allatiivi illatiivi asemel leida Hää, Lai, Pal, Ote, Urv, Kar ja Se lauludes, adessiivi inessiivi asemel Kod, MMg, Ksi, Kam, Rõn, Krk, Hel, Kar ja isegi Muh ja Mus lauludes. Sageli võivad vastavad käänded esineda isegi paralleelselt. Näit. märgib üks Hurda korrespondente Urvaste, Karula ja Helme murraku kohta: «Ka rahva keel ei ole kindel küllalt näit. tuleb ette et üteldakse: Kui nemä seda kuules ja ... kuulesi ka kuulesive...»

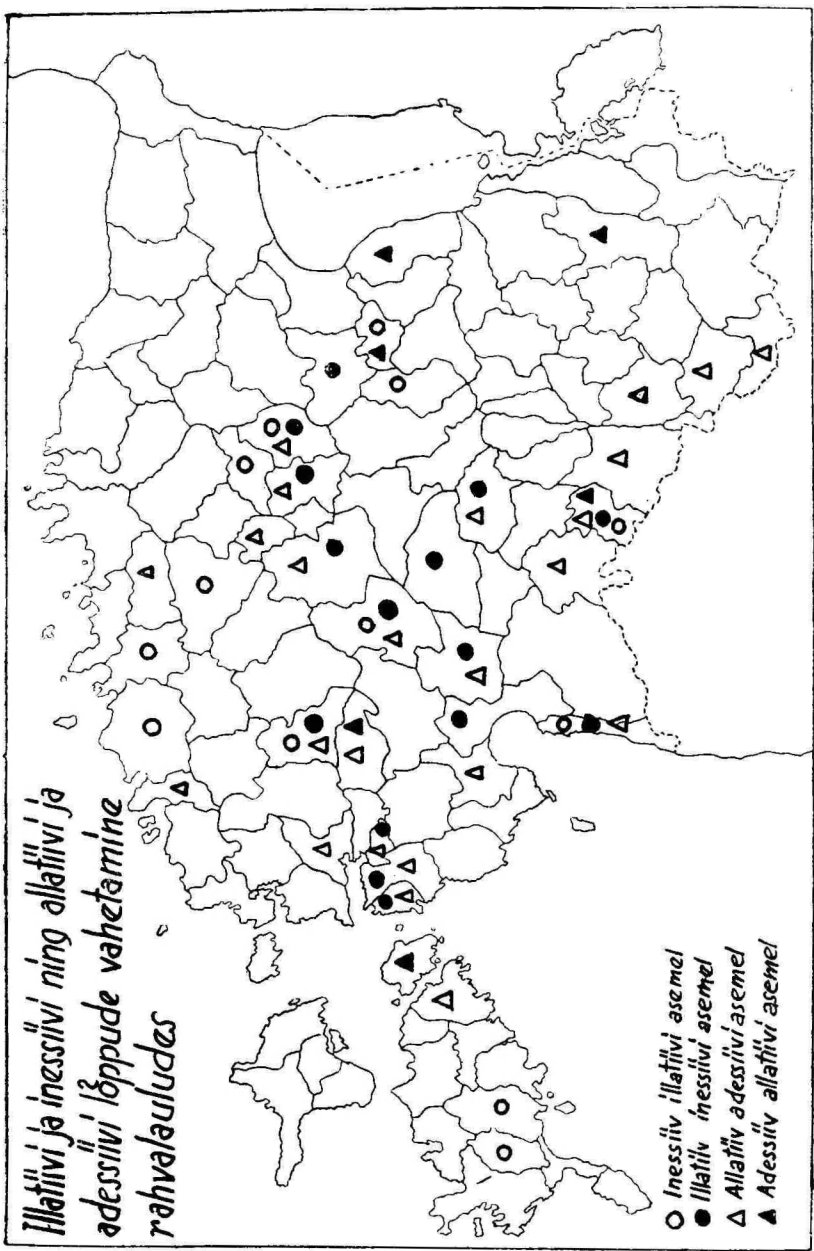
Lauludes: mihessa ja mihesse, taren ja tarel ... jne.» (H II 24, 620).

Toome seesuguste paralleelsuste kohta, paar näidet, mis ei ole iseenesest sugugi mingid erandid: *Mina aga mängsin männikulla. / Karja koerad kusikusa. / ER II 333 (Ta 2) Ksi; Kas'se Riijal, va'e liinal / Vai'e Moskvan moro pääl / H II 56, 659 (3) Kam; Susi leelit lepikun, / Poja oli pajustul: / H II 24, 481 (280) Kar.*

Kuigi me, nagu öeldud, Kreutzwaldi keelepruuki mõjustavaid tegureid siinkohal saame esitada ikkagi vaid oletustena, peame siiski arvama, et «Kalevipojas» aset leidnud käändelõppude vahetamine pole mitte päris juhuslik nähtus. Et seda segadust hilisemais trükkides on tulnud redigeerida, see on loomulik.

3. Translatiivi vokaallõpuliseks kujuks «Kalevipoja» esimeses trükis on järjekindlalt *-ksa*, näit.: *Murupinnale tugeksa, / Sissejuhhat. 235; Tammed müüridel tugiksa / I, 50; Kangad seinakateksa; / I, 548; Pisarate pühki jaksa, / II, 623; Vana isale iluksa, / Taara taadile auuksa. / V, 74—75; Tõusis tugevaks tammeks, / Kasvis kuuse kõrguseksa. / XIV, 820—821; Ära lase, leinalindu, / — — Aega minna igavaks / XIX, 107, 109 jne.*

«Kalevipoja» hilisemais redaktsioonides on *ksa*-lõpp parandatud *ksi*-ks, nii näit. 1935, 1951. ja 1953. a. väljaandeis (viimases

Kaart nr. 1.

võib kohata — ei tea, kas juhuslikult — ka aruharva *ksa*-lisi vorme, näit.: «Sissejuhatuse» lõppvärssides: *Laululõngaksi ketrasin, / Lõuendiksi lõksutasin, / Kalevi kangaksa kudusin. /*). Et meil juba õigupoolest Ahrensist peale³ on rahvalaulude keeles esinevate vormide «õigsust» kindlaks tehes tugevasti toetunud soome keelele, siis pole midagi imestada, kui eelistatavaks kujunes *ksi*-lõpp. Samuti on eesti keele ajaloolises grammatikas *ksi*-lõppu traditsiooniliselt käsitatud kui vanemat, *ksa*-lõppu kui hilisemat analoogiavormi ning seda seisukohta on üsna järjekindlalt kasutatud rahvalaulukeelt analüüsid⁴ või «Kalevipoja» keelevigu fikseerides.⁵ Kreutzwaldi poolt kasutatud *ksa*-vormil on aga väga tugev rahvakeelne alus, kui me pisutki lähemalt jälgime translatiivi lõppvokaali esinemust rahvalaulude keeles.

Murdeliselt on translatiivil teatavasti kolm põhilist vormivarianti: *ks*-line, *s*-line ja *st*-line kaju. Kõige ulatuslikumalt on murdeis levinud *ks*-lõpp, mis esineb kogu Harjumaal, Järvamaal, Põhja-Läänemaal, osal Pärnumaal, Põhja-Viljandimaal, Saare- ja Hiiumaal. Lõnamurdeis on *ks* > *ss* (–*s*). See nähtus aga hõlmab osaliselt ka põhjamurdeid, kus paralleelselt *ks*-iga võivad esineda ka *s*-ilised vormid (näit. Kir, Kul, Lih, Var, Vig, Vän, Hää, Aud, Pär, Kñn, Tõs, Mih; Tor pearõhulises silbis –*ks*, järgsilpides –*s*, samuti kuulub suur osa end. Viljandimaast *s*-translatiivi alasse). Esineb koguni illatiivikujulist (*sse*- või *ze*-lõpulist) translatiivi (näit. Tõs, Pär, Vän, Tor, PJg, Kõp, Vil, Trv, Hel).

st-line translatiiv on ida-eestiline nähtus (Kad, VMr, osalt Amb, Sim, VJg, VNg, Lüg, Jõh, Vai, Iis, Avi, Trm, Lai, Pal, Ksi, Äks, MMg; TMr, Ráp, Rõu, Vas, Se, Lut, Lei, Kra). Paralleelselt sellega võib võru-setu ja idamurde alal esineda ka *s*-lõpuline translatiiv.⁶

Seega on translatiivi üksikute lõppude piirid murdeti üsna hägused. Mitme paralleelvariandi esinemine ühes ja samas murra-kus teeb translatiivi üheks kõige vormikirevamaks käändeks meie murdeis.

Rahvalaulude keel muudab selle pildi veelgi kirjumaks, sest murdelisele esinemusele seltsivad siin vanemad (või traditsiooni põhjal tuletatud) vormid, mille lõppvokaal on vahelduv. Seesugune vaheldus võib tihti esineda ühes ja samas lauluvariandiski, näit. *pikaks* – *oidijasta* SKS, Mark. 11; *äiaaksi* – *kaasaliseks* – *isaksa* H II 57, 643 (28) Jõh; *hommenessa* – *tulevasse tõisipasse* H II 26, 142 (14) Vil; *sugaraks* – *vankerisse* H II 21, 443 (4) Tor; *abiksa* – *niitejasse* – *varnaksi* H II 2, 428 (563) Lih; *hãrgadeksa* – *kastidesta* H II 27, 567 (8) Pal; *vaesõsta* – *armetussa* SL II 1460 jne.

³ Vrd. E. Ahrens, Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes, Reval 1853, lk. 143 jj.

⁴ V. Ridala, Valik eesti rahvalaulusid, Tartu 1919, lk. 7.

⁵ J. Aavik, Kuidas suhtuda «Kalevipojale», Tartu 1933, lk. 9.

⁶ Translatiivi murdelise esinemise kohta vt. E. Kasenurm, Translatiiv eesti murdeis, diplomitöö (käskiri TRU eesti keele kateedris), Tartu 1949.

Seesuguste paralleelsuste (kui kõrvale jätta üleskirjutamisel tekkinud ebatäpsused) üksikasjaline analüüs kõrvu murdelise esinemuse võrdlemisega pakuks huvitavat materjali kaasaegsete murdeliste vormide tekkeloo selgitamisel ning üksikute laulutüüpide siirde kindlaksmääramisel.

Kõige valdavamaks vokaallõpuliseks translatiivi vormiks põhja-eessti lauldes on siiski *ksi*-lõpp, mille statistiline esinemussagedus näib olevat kõige suurem. Silmatorkavam on *ksi*-lise vormi ülekaal vahest Järvamaal (Amb, JJn, Ann) ja Muhus. Selle kõrvallaga esineb lauludes väga laial alal ka *ksa*-lõppu. Toome mõned näited: *soldatiksa, rüüteliksa, kandijaksa, puhujaksa* H II 15, 252 (24) Jõe; *terveeksa* VK III 327; *kanguriksa, poimijaksa* ER I 20 (Vi 12) Hlj; *kalaksa* H II 1, 123 (171) Vai; *nädalaksa* V II 27; *koeraksa, agijaksa* ibid. 63; *väiksa, abiksa, naaberiksa* H II 15, 721 (39) HJn; *vööksa, pandeliksa* ibid. 329 (3) Jür; *tüliksa, pistejaksa* H II 16, 363 (5) Juu; *täheksa, kiviksa, kadakpuuksa* ER I 40 (Ha 22 a) Ris; *miniksa, naisuksa* H II 13, 497 (8) Pee; *osaksa* ibid. 197 (23) Koe; *risuksa, tüliksa, puuksa* H II 26, 581 (2) SJn ja H IV 2, 515 (1) PJg; *soldatiksa* H II 24, 724 (8) Hää; *suuremaksa, otsijaksa* H II 17, 476 (116) Vig; *tueksa, abiksa* H II 2, 428 (563) Lih; *tahmaseksa* ibid. 13 (23) Mär; *murusiksa, rahadeksa* H II 35, 84 (49) Jaa; *suuremaksa, kangemaksa* ibid. 309 (177) Pöi; *andijaksa* H II 41, 344 (1) Kär; *sulaseksa* H II 18, 962 (1) Jäm; *hoidijaksa, vahtijaksa* H II 56, 209 (4) Trm; *õeksa, nauksa, tädiksa* H II 27, 538 (4) Pal; *põrmuksa* H II 13, 351 (3) Ote.

Nagu juuresolevalt kaardilt näha, võime *ksa*-lõpulist translatiivi leida järgmiste kihelkondade rahvalauludes: Jõe, Kuu, Hlj, Jõh, Vai, HJn, Jür, Kei, Juu, HMD, Kos, Ris, Pee, Koe, Tür, Plt, SJn, PJg; Vän, Tõs, Vig, Lih, Mär, Kse, Muh, Jaa, Pöi, Kär, Jäm, Trm, Pal ja erandlikult ka Ote — seega siis kogu põhjamurrete alal.

Kolmandat vokaallõpulist vormi, *kse*-translatiivi esineb vähe, see näib olevat läänepoolne lokaalkuju. Niisiis — kuigi «Kalevi-poja» *ksa*-line translatiiv pole rahvalauludes absoluutselt ülekaalus, on sellel vormil põhja-eessti lauludes siiski üsna tugev ja õigustav alus.

Kuid translatiivi lõppvokaali küsimust ei saa otsustada ainuüksi *ksi* – *ksa* vaheldust jälgides. Asi on nimelt selles, et aladel, kus on murdeomane *s*-iline translatiiv, esineb rahvalauludes järgmisi vokaallõpulisi vorme: *-ssa, -sse, -ssi*. Neist lõppudest (muidugi paralleelselt täiesti murdepäraste vormidega) esineb *-ssa* peaaegu kõigis murretes, kus praegu on translatiivi põhiliseks esinemuseks *s*- või *st*-lõpp. Seejuures võib *ssa*-lõppu kohata isegi reas põhjamurdkonna kihelkondade lauludes (SJn, Vil, Tor, Vän, Pär, Kod ja erandlikult isegi Mus). Olemasolevaist arvukaist näiteist lõnamurretes esitatagu alljärgnevalt mõned: *valgeessä* EÜS II 36 (14) Rõn; *taulijasa, laskijasa, murusa* H II 5, 537 (4) Sän;

laulajassa, meressa VK IV 199; *neiosa, kabosa* VK I 6; *purdeessä, kõnnikussa* H II 56, 940 (7) Kan; *mäessa, põrmandussa* H II 51, 506 (2) Röp; *umassa* H II 32, 18 (5) Har; *laulijassa* SL I 4; *armõtussa* SL II 1460 jne.

Küllaltki tugevalt on esindatud ka *sse-* (resp. *se-, ze-*) lõpp, kusjuures selle vormi keskus näib paiknevat mulgi murdealal, ulatuses aga ka Lääne-, Pärnu- ja Viljandimaale, samuti idasse — Sangastesse, Helmesse, Karulasse, harvem Võrumaale. Vähem on seda mujal lõunamurrakuis. Äärmises kagus seda lõppu üldse ei tunta.

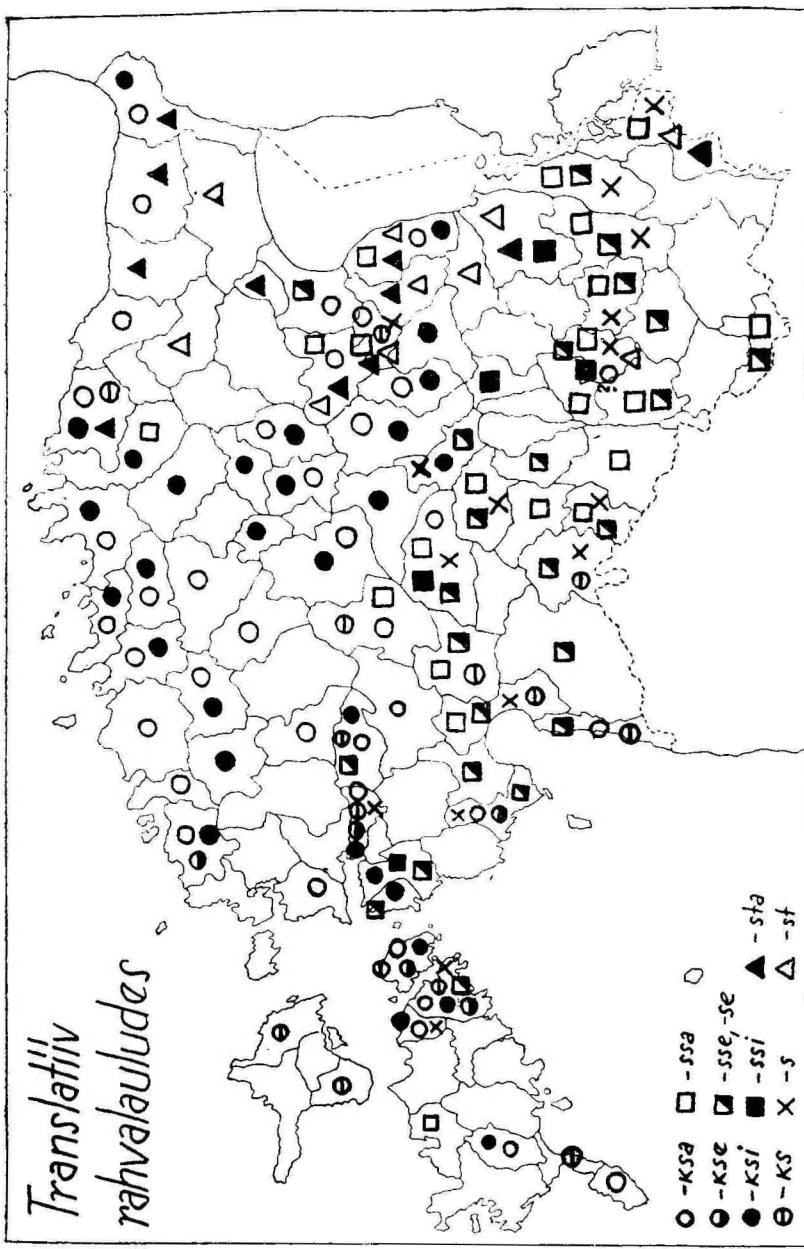
Väga juhuslikult on rahvalauludes esindatud *ssi-lõpp* (Kse, Han, Pal, Puh, Vön, Ote).

Meie tähelepanu pälvib eelkõige *ssa-lõpp*, mis, nagu öeldud, on rahvalauludes tuttav peaaegu kõigis murrakuis, kus praegu selle käände lõpuks on *-s* või *-st*. Selle vormi varasemaks eelkäijaks tuleks pidada **ksa-lõppu*, kui oletame, et lõppvokaal on sellisena olnud juba enne häälikumuutust *ks > ss*. Sama vormi tuleks pidada eelkäijaks ka *sse-lõpulisele* translatiivile, vähemasti nendel murdealadel (mulgi), kus üldiselt on toimunud häälikumuutus *a > e*. Selle oletuse kasuks räägib ka asjaolu, et *ssi-lõppu*, mis lähtub *ksi-st*, kohtame praeguse *s*-lise translatiivi ala rahvalauludes väga harva. Igal juhul aga on *a* translatiivi lõppvokaalina vaadeldaval murdealal, eeskätt aga lõuna-eesi idapoolsete murrakute rahvalauludes, kaugelt levinum kui *i*.

Rahvalaulude keele andmeil on *st*-translatiiv suhteliselt noorim morfeem, mille tekkekohaks on kirdemurrakud, kust see vorm kaudu Peipsi veert on kuni setu alanil välja tunginud. Rahvalaulude keeles võib sellegi vormi lõpul olla vokaal. Täiesti arusaadavalt põhjustel (kokkulangemisvõimalus *ste- ~ sti-lõpuliste* adverbidega) saab siin lõppvokaaliks olla ainult *a*, näit.: *Uks läks heinasta jõgeje, / Teine pardista pajuje, / Kolmas sepasta Viruje.* / H II 1, 586 (764) Lüg; *langusta, tuttavasta* ibid. 176 (248) Jöh; *valmiista* ibid. 43 (56) Vai; *sarvedesta* H III 9, 287 (8) Avi; *seadiasta* ibid. 155 (9) Lai; *murusta, kalusta* H II 4, 534 (4) Kod; *ennizesta, muinazesta* H II 56, 428 (120) MMg; *mehesta* H II 51, 81 (5) Vön; *päävästä, kauge'esta, suvesta* SL I 198.

Niisiis peame kokkuvõtvalt ütleva, et *a* on kõige sagedamini esinev translatiivi lõppvokaal rahvalaulude keeles, kusjuures *a*-lise vormi ulatuslik levik põhja-eesi lauludes, selle tõenäoline aluseks olemine praegusele *s-lõpulisele* translatiivile eeskätt lõunamurdeis tunnistavad niihästi selle vormi üsna auväärset iga kui ka suurt iseseisvust. Seepärast ei tohiks küll Kreutzwaldile teha etteheiteid *ksa-lõpulise* translatiivi kasutamise pärast «Kalevipojas». Vastupidi — on üsnagi suur õigustus nõuda, et järgnevais väljaandis see vorm kui tugevat rahvakeelset tausta omav lõpp säilitataks nii, nagu see esineb «Kalevipoja» esimeses trükis.

Translatiivi lõpu esinemusest rahvalauludes püüab ülevaadet anda kaart nr. 2.

*Translativ
rahvalauludes*

- -ksa □ -ssa ○
- -kse ▣ -sse, -se
- -ksi ■ -ssi ▲ -sta
- ⊖ -ks X -s △ -st

Kaart nr. 2.

4. Üks paljukritiseeritud väärforme «Kalevipojas» on *ma*-infinitiivi seesütlev. Nimelt on Kreutzwald rahvalauludes nii levinud *maie*-lõpule liitnud veel inessiivi lõpu -s, s. t. ta on käsitanud *maie*-vormi muutumatu lähtevormina. Niiviisi tuletatud vorme leidub eeposes teatavasti päris järjekindlalt, näit.: *Mitmes külas kasvamaies*, / *Mitmes talus tõusemaies*, / I, 64—65; *Eesti poegi paisumaies*, / *Tüterida tõusemaies*: / II, 87—88; *Agar mõistus arvamaies*, / *Silma osav sihtimaies*, / V, 443—444; *Olut oli hullamaies*, / *Mõdu murul möllamaies*: / VI, 570—571; *Olin kulda küürimaies*, / *Pidukambriid pühkimaies*. / XIV, 182—183.

Kreutzwaldi keelepruuki võisid mõningal määral mõjustada samasugused vormid rahvalaulude keeles, näit.: *tõstemaies*, *arstimaies* H II 1, 97 (138) Vai; *ullamaies*, *möllamaies* H III 4, 215 (4) Amb; *õppimaies*, *võtemaies* H II 13, 487 (1) Pee; *küpsemaies*, *sirgumaies*, *kõrveamaies* H II 20, 177 (18) Pär; *tõusemaies* H II 5, 268 (4) Tõs; *tallamaies* H II 27, 703 (15) Pal; *õppimaies* ER I 290 (Ta 8) Rõn; *otsimaieh*, *kaemaieh* SL I 600.

Niisuguseid väärforme, mis kajastavad laulikute keeletaju tuhumumist arhailiste vormide käsitamisel, ei esine rahvalauludes kuigi palju. Head laulikud ei ole selles vormis kunagi eksinud. Seepärast ei ole vaadeldav vorm kuskil traditsioonipäraseks kujunenud ning täiesti õigustatult kuulub see ka «Kalevipojas» redigeerimisele.

Taalise traditsioonivastase kõrvalpõikena võime märkida isegi *sse*-lõpu liitmist *ma*-infinitiivile «Kalevipojas»: *Kui oleks teadnud, võinud teada*, / *Mis sul sammu segamasse*, / *Käiki tuleb kütke nendama*: / XV, 29—31, millele leiame niisama haruldase kõrvalpõike ka rahvalauludes: *See aas minda vargaesse*, / *Aida ukse halgumasse*, / *Lukki lahti lõhkumasse*. / H II 6, 15 (21) Phl.

5. Teatavasti on rahvalaulude keelele üldiselt omane *ie*-lõpu kasutamine umbisikulises tegumoes, kus see lõpp passiivi tüvele liitudes annab meile nii tuttavad vormid, nagu näit. *söödetie*, *künnetie*, *magatie* 'söödeti, künti, magati'. Kuidas aga suhtuda niisugustesse «Kalevipoja» keeles esinevatesse näidetesse, kus *ie* esineb isikulise tegumoe lihtmineviku 3. pöörde lõpuna, näit.: *Vaskimeesi nauratie*. / *Neidu jalga komistie*, / *Komistie kogemata*, / *Libistes libedal liival*, / IV, 684—687.

Esitatud vorme tuleb rahvalaulude keele traditsioone silmas pidades käsitada kui täiesti õigeid. Nimelt pole *ie*-lõpp (<*i+hen) rahvalaulude keeles omane kaugeltki mitte ainult impersonaali. Üsna tavalised on *ie*-lõpulised isikulise tegumoe mineviku vormid, mis esinevad peamiselt refleksiivsetes ja passiivsetes verbides, kus 3. pöörde *hen-sufiksi esinemine on kõigiti põhjendatud.

Esitatagu mõned näited.

Üks minu elma helksatie, / *toine polve puutunekse*, / VK III 80; *Sebä naine nauratie*: / ER I 373 (Ha 4a) Kuu; *Kass*

läks karates kaevule / Saba vette sahvatie / H III 4, 123 (13) TÜR; Soome silda nõtkatuie, / Alus palki paugatuie, / Hobu alla põigatuie, / Kübar pease kõigatuie. / H II 5, 249 (1) KHn; Ämma takka naeratie / H IV 3, 836 (17) Puh; Ema sis vasta üteliie / Armu vasta avaldie: / H II 31, 736 (5) San; Kala vasta vaideliie: / VK IV 164; Sää! mu hobo hironahtie, / Esä Harmi haugahtie / VK I 49; Saani parras paugahtie, / Rie kõtar krõksatie, / SL I 49.

Vaadeldavad vormid on omased eeskätt lõnamurdeis, rannaja idamurdes.

6. Üheks «Kalevipoja» keelele kõige rohkem rünnakuid põhjustanud vormiks on kindlasti potentsiaalset algupära *nekse*-vorm, mis eeposes esineb *nekse-*, *nesse-*, aga enamasti küll *nessa*-kujul. Lugejat häirib eeskätt selle vormi paljutähenduslikkus⁷, mis näitab, et eepose koostaja orienteerus vormi kasutamisel üsnagi ebakindlalt. Kuid selles olukorras peegeldub kindlasti ka meie rahvalaulude keelepruuk kõigi oma kõikumistega, seepärast peaks olema kõigiti õigustatud *nekse*-vormi rahvalaulukeelse tausta jälgimine. Eelkõige huvitab meid loomulikult küsimus, millistes funktsioonides on õigustatud *nekse*-vormi kasutamine «Kalevipojas», aluseks võttes rahvalaulude keele traditsiooni. Püüamegi alljärgnevalt vastata just sellele küsimusele ja jätame seepärast loetlemata kõik muud *nekse*-vormi kasutamised eeposes.

Potentsiaalsetes *kse*-olevikuga on kõige rohkem levinud vormiks rahvalauludes. See vorm on kujunenud vanade rahvalaulude keele ja stiili niivõrd lahutamatuks ja traditsiooniliseks osaks, et leviku suhtes saab sellega vaevalt midagi kõrvutada (võib-olla vahest ehk *maie*-vormi). Tuttav on see vorm eranditult kõigi murdealade lauludes.

Vaadeldavat vormi kasutatakse rahvalauludes põhiliselt kolmel puhul: a) otsetes ja kaudsetes küsimustes, kusjuures tihti ka vastuses korratakse küsimuses sisalduvat vormi; b) impersonaali tähenduses (*-nekse* liitub passiivi tüvele), kusjuures seegi vorm esineb tihti küsimustes; c) jutustavates lausetes, millel sageli on vaevalt midagi ühist potentsiaalsusega. Seejuures on päris tavaline, et *nekse*-vormi kasutatakse muutumatuks niihästi olevikus kui ka minevikus. On iseloomulik, et *-nekse* liitub peamiselt kahesilbilistele pikavärtelistele tüvedele, moodustades niiviisi neljasilbilisi sõnakujusid, mis reeglina asetsevad värsirea lõpus.

Vormilised erinevused *nekse*-vormis seisnevad *kse*-lõpu murdelises vahelduses, kusjuures vokaallõpulised vormid (*-nekse*, *-neksi*, *-nesse*, *-nessi*, *-nessa*) on valdavad põhja-eesti ja mulgi lauludes, lõpukaolised — Kagu-Eestis. Lõuna-Eesti lauludes on *-kse* lõppvokaaliks peamiselt *e* (läänepoolseis murrakuis) või *a* (idapoolseis murrakuis).

⁷ J. V. Veski oma artiklis «Kalevipoja parandamiseastmed» fikseerib tervelt 11 eri tähendust (Eesti Kirjandus 1918, lk. 47—48).

Vaatleksime nüüd lähemalt käsitletavat vormi tema erinevais tähendustes. Esiteks *nekse*-vorm otsestes ja kaudsetes küsimustes, mille kohta mõned tüüpilisemad näited rahvalauludest:

Lähme toomi vaatamaie, / Mis sealt merest tõuseneksi. / ER I 24 (Vi 21) Kad; *Kes juure jooksenes? / Ode juure jooksenes. /* ER II 319 (Vi 40) SJn; *Mis mul vastu tullessa? /* H II 21, 446 (9) Tor; *Mis sellel saanil puudunessa? /* H II 6, 410 (65) Muh; *Mis tal siis veel puuduneksi /* ibid. 641 (386) Pöi; *Mis mul põlvi puutuneksa? / Mõek mul põlvi puutuneksa. /* H II 56, 43 (4) Lai; *Kes sääl kodun kõndines? /* *Ema kodun kõndines, /* *Esa õven õljunes. — /* H II 51, 87 (18) Võn; *Mis säält mäelt näkkinesse? / Kirik mäelt näkkinesse. /* H III 6, 121 (6) Hel; *Mis sääl ussen ollõnõs? /* H III 9, 744 (82) Urv; *Miä iks meist saanenes, / Kohe kulda läänenes? /* SL I 364.

Vastavalt sellele oleksid ka «Kalevipojas» õigustatud niisugused juhud, nagu:

Kesse vasta käidanessa? / Nägi ta kuu tõusemaie, / II, 230—231; *Kesse kalmus suikujalle / Aea pikust arvanessa: /* *See ehk oskab seletada /* V, 566—568; *Hakasin ma vaatamaie: /* *Kuhu eite kadunessa? /* V, 572—573; *Kumb meist kumba kangusella / Võidumängil võitanessa? /* XIV, 740—741; *Kust se oja kasvanesa, / Soea allik sündinessa? /* XV, 413—414; *Kuhu kivi kukunessa? / Kivi kukus õnnekohta, /* XV, 429—430; *Kes võib teada, vennikene, / Kuda lugu käidanessa, /* *Kuda tuuled tuiskanessa? /* XV, 249—251; *Mis seal meres kasvanesa? /* *Meres kasvnis kaks puida, /* XIX, 611—612.

Nagu toodud rahvalaulukeelseist näiteist selgub, puudutavad taolised küsimused-vastused tihti mineviku toimumut. Tavaliselt on niisugune küsimus stiilivõte (eriti setu lauludes), millega juhatatakse sisse järgnev sündmus või motiiv. Et seesugune küsimus on kujunenud traditsiooniliseks võtteks, siis on *nekse*-vormi kasutamine n. ö. väljaspool aega täiesti loomulik ja mõistetav. Seevastu aga vaadeldava vormi kasutamine väljaspool seda seost minevikulises tähenduses (kuigi ka seda rahvalauludes juhuslikult kohati esineb) ei ole traditsioonipärane ning seepärast ei saa õigustada ka taolisi minevikuvorme «Kalevipojas», nagu:

Kalevide kallis poega / Lahkunessa leinadessa, / XX, 599—600; *Kuhu vitsad viskanessa, / Sinna sündsud suured saared, /* XIX, 603—604; *Kas ta tunni tukkunessa / Ehk ka päeva puhkanessa: /* *Sest ei saanud meesi märku. /* XIX, 223—225; *Se ei leidnud eide jälgi, / — — Ega saanud tunnistähte, /* *Kuhu kana kadunessa, / Linnukene lendanessa. /* III, 663, 664—666; *Kui mo armas käidanessa / Veli kosja sõitanessa, /* *Läks ta üle lagediku, /* XIX, 694—696.

Potentsiaalne impersonaal on rahvalauludes üldeestiline, kusjuures sellel on tavaline tehtaviku tähendus, näit.

Lambast kuube tehtänekse, / Alli vaipa annetakse, / VK III 802; Küll mul kottu toodaneksi / Kui mul laulu puuduneksi / H II 15, 316 (2) Jür; Kus sind virve viidanessa. / H II 13, 491 (7) Pee; Siis sind üvaks ütanesse / H II 2, 405 (532) Lih; Mis sää! Tustil tehtanes? / Tustil ärga tapetasse, / Musta pulli puodanesse, / H II 6, 330 (3) Muh; Kuda seäl odran õldanesse / Kaera kõrren käedanesse / H II 4, 570 (47) Kod; Ruttu meile tetanes, / pakki pääle pandanes. / VK IV 764; Tuo neiost antanesa, / Tuo neiost saadanesa. / VK I 23; Kotoh kosjo juvvanes, / Kabol kaupa tetanes. / SL I 27.

Rannamurde lauludes kohtame veel järgmisi vorme:

Kuida orjast oldaneie, / Käsku-jalast käidaneie, / Pere-meest pelataneie. / EKMS Ar 1881, lk. 74; Mis sest tammest tehtaneie? / ER I 146 (Vi 7) Hlj; sanad halvad annetanee. / VK III 171; Küll sialt minda leietaanee / SKS, Mark 42.

«Kalevipojas» on niisugust impersonaali moodustamise võimust üldiselt väga vähe kasutatud ja olemasolevad harvad näited pärinevad suurelt osalt eeposse liidetud rahvalauludest. Toome neist mõned:

Ju teilt Salme viidanekse, / Pilve taha peidetakse, / I, 693—694; Mis sest tammest tehtanessa? / VI, 884—885; Nüüdap peame neitsikesed / — — Töösida toimetama, / Mis meil' peale pandanekse. / XIV, 470, 475—476; Värske leeme viidanessa / Ukko kivile kingiksa. / XIX, 480—481.

Ka kolmandas põhifunktsioonis — lihtsalt kindla kõneviisi tähenduses, tavalistes jutustavates lausetes kohtame *nekse*-vormi rahvalauludes õige tihti (intransitiivsetes verbides):

Käsi pähä puutuneksi, / Pea nahka paisteneksi: / H II 15, 509 (129) HJn; Kalevil oli kallis täko, / Hobu alla auraneksi, / Keha suuri suitseneksi, / SKS, Baars-Simm 191 (16) Koe; Tamm aga vasta kostanesse: / H II 24, 635 (13) Hää; Uba aeda upunesse, / H II 27, 235 (28) Pal; Viha miel veerünes. / Paha miel paizunes, / VK I 111; Näio aidast astunes, / Kelderest keeränes, / SL I 35.

Seda traditsiooni kajastavad niisugused näited «Kalevipojas», nagu:

Tuuletarka tundanesse, / Kuidas eite kaitsematta, / III, 222—223; Juba pääva jõudanessa / Keskhommikult kõrgemalle, / V, 301—302; Kaapekübar kõrvanessa, / XV, 185; Kui ju külgekastes märga / Puusadesse puutunesse. / Juba niude niisutaja / Kasvanessa kõrgemalle, / XV, 344—347.

Arvestades rahvalaulukeele traditsioone on aktsepteeritavad ka *nekse*-vormid mitmuse 3. pöördes:

Vaimu varjud udupilves, / — — Argel sammul astunessa — / Sissejuhat. 145, 147; Neitsid kartes kahvatama / Kolmekeste kohkunessa. / XIV, 704—705, sest taolist võimust kohtame ka rahvalauludes, kuigi mitte sagedasti:

Musta kabjad m u r d u n e k s i. / H II 26, 65 (8) TÜR; *Mis nee' Miku' m õ t e l n e s e'* H III 9, 734 (66) Urv.

nekse-vormi kasutamist muudes funktsioonides rahvalaulude keel ei õigusta. Rahvalaulude keel ei sisalda näiteid, et sellega oleks kunagi või kuskil asendatud infinitiive, konditsionaali, *vat*-vormi jne., nagu seda «Kalevipojas» on tehtud.

Eriti sagedasti on vaatlusalust vormi eeposes rakendatud *des*-vormi tähenduses. Siin on segimine arusaadav, kui meenutame, et Kreutzwald eelistab eriti *nessa*-kuju, mille lõpp ühtib inessiivi lõpuga. Lisaks sellele tuleb arvestada veel ühte asjaolu. Nimelt liitub *des*-vormile tihti possessiivsufiks (eriti kirde-eesti, mulu ja kagu-eesti lauludes), tavaliselt *-ni*. Aladel, kus possessiivsufiksitate traditsioon on nõrgem, asendatakse possessiivsufiks tavaliselt liituga *-gi* või populaarsema *nekse-* (~*nessa-*) vormiga (*-ssa* ja sufiksi metatees), näit. *Ei kadund magadessana*, / *Kadus tööda tehjanessa* (pro *tehjessana*): / H II 41, 715 (10) Tõs.

Mis puutub *nessa*-kuju eeliasendisse «Kalevipojas», siis puudub sellel laiem murdeline taust, mispärast selle asendamine *nekse*-ga hilisemates redaktsioonides on täiesti õigustatud.

* *
 *
 *

Eeltoodu ahtaisse raamidesse ei mahtunud kaugeltki kõik taolised probleemid, mis kerkivad «Kalevipoja» keele üksikasjalisel võrdlemisel rahvalaulude keelega. Näit. on tugev alus — niihästi murdeis kui ka rahvalauludes — kahekordsel mitmuse tunnusel («Kalevipojas»: *paikudesta* I, 821; *käsidelle* VI, 38, 446; *päidel* VI, 626; *käharpäide* XV, 676; *kabeside* XIV, 732 jms.), samuti leiame vasteid eeposes kasutatud lokatiivile, *da*-infinitiivi instruktiivile jne. Kuid käesoleval korral piirdugem esitatuga, milles püüti vaadelda just rohkem levinud nähtusi ning vorme ja konstateerigem lõppsõnas, et «Kalevipoeg» lingvistilise uurimise objektina pole kaugeltki veel ammendatud ning Kreutzwaldi keelelise eruditsiooni allikad selgitatud.

Näidete allikad ja lühendid

H — Hurda käsikirjalised rahvaluulekogud Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonnas; SKS — Soome Kirjanduse Seltsi kogud sealsamas; EUS — Eesti Üliõpilaste Seltsi kogud sealsamas; ER I ja II — Eesti rahvalaulud I—II, Tartu 1926, 1932; EKMS Ar — Eesti Kirjameeste Seltsi Aastaraamat; VK I—IV — Vana Kannel I—IV; SL I—III — Setukeste laulud I—III, Helsingi 1904, 1905, 1907; V I ja II — M. Veske, Eesti rahva laulud, Tartu 1879, 1883.

Trükitud rahvalaulukogude puhul järgneb lühendile laulu järjekorranumber, välja arvatud ER I ja II, kus on algul antud lehekülj ja siis laulu järjekorranumber.

О НЕКОТОРЫХ МОРФОЛОГИЧЕСКИХ ЯВЛЕНИЯХ И ФОРМАХ В ЯЗЫКЕ ЭПОСА «КАЛЕВИПОЭГ»

Доц., канд. филол. наук Ю. Пеэгель
Кафедра эстонского языка

Резюме

В первом издании эстонского национального эпоса «Калевипоэг» (1857—1861) встречается целый ряд морфологических явлений и форм, отклоняющихся от традиций литературного языка или «классического» языка народной поэзии. Ранние комментаторы объясняли эти формы обычно ошибками или языковыми колебаниями составителя эпоса Фр. Р. Крейцвальда. Но более тщательное сравнение языка эпоса с языком народных песен показывает, что многие «ошибочные» формы имеют параллели в языке народных песен.

Так, например, образование инессива от инфинитива с окончанием *-maies*, окончание транслатива на *-ksa*, прибавление слога *-da* в конце номинатива, окончание *-ie* в личных формах прошедшего времени глагола и ряд особенностей в употреблении потенциала (*-nekse*) имеют соответствия в языке народных песен. Смещение окончаний иллатива и инессива, а также аллатива и адессива (*-sse ~ -ssa, -lle ~ -lla*), которое характерно для песен северо-эстонского центрального диалекта, имеет место и в языке эпоса.

Можно сказать, таким образом, что значительную часть языковых особенностей эпоса нельзя объяснить одним лишь индивидуальным языковым своеобразием Крейцвальда. В этих особенностях (или «ошибках») отражается состояние языка народных песен различных говоров.

ÜBER EINIGE MORPHOLOGISCHE ERSCHEINUNGEN UND FORMEN IN DER SPRACHE DES EPOS «KALEVIPOEG»

J. Peegel

Zusammenfassung

In der Sprache der ersten Ausgabe des estnischen Volksepos «Kalevipoeg» (1857—1861) gibt es eine ganze Reihe von morphologischen Formen, welche sich gründlich vom Gebrauch der Schriftsprache und «klassischer» Volkspoese unterscheiden. Die früheren Kommentatoren haben solche Formen meistens als Fehler des Verfassers Fr. R. Kreutzwald erläutert.

Mit einem sorgfältigen Vergleichen der Sprache des Epos mit dem Sprachgebrauch der alten Volkslieder kann man aber feststellen, dass solche «Fehler» meistens auch in der Sprache der Volkslieder Parallelen haben.

So gibt es in Volksliedern den Inessiv des Infinitivs mit der Endung *-maies*, den Translativ mit der Endung *-ksa*, den Nominativ des Singulars mit der Endungssilbe *-da*; die aktiven Vergangenheitsformen haben oft das Erkennungszeichen *-ie*. Die Formen Potentialis werden in Volksliedern oft in denselben Funktionen gebraucht, wie im Epos. Auch kann man konstatieren, dass das Umwechseln der Kasusendungen in Volksliedern der mittelestländischen Mundarten verbreitet ist.

So kann man beweisen, dass die sprachliche Eigenart und die «Sprachfehler» des Epos uns zum Teil den Zustand der alten Volkslieder widerspiegeln.